

تحلیل سطح‌بندی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اشتهرینان

مجید سعیدی راد^{۱*}، بیژن رحمانی^۲، رحمت اله منشی زاده^۳، مهسا جلالی^۴

- ۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی آمایش مناطق روستایی، دانشگاه شهید بهشتی
- ۲- دانشیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی
- ۳- استادیار گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی
- ۴- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه تهران

پذیرش مقاله: ۱۳۹۳/۵/۱۲

تأیید نهایی مقاله: ۱۳۹۳/۶/۱۴

چکیده

دسترسی به تأسیسات زیربنایی، تسهیلات و امکانات و خدمات گوناگون زمینه‌ساز امکان فعالیت و استقرار پایدار در عرصه‌های روستایی است. در ارتباط با خدمات می‌توان سلسله مراتب مشخصی را قائل شد که گویای آستانه‌های جمعیتی متفاوتی برای هر یک از آن‌ها باشد. در این ارتباط هر چه از پایین‌ترین سطح خدمات به بالا حرکت کنیم، بر میزان آستانه جمعیتی و اندازه تخصصی آن نوع خدمت افزوده می‌شود تا اینکه نهایتاً به خدمات تخصصی تر با آستانه‌های بالاتر در شبکه شهری خواهیم رسید. عدم دسترسی و توزیع نامناسب خدمات، تسهیلات و تأسیسات زیربنایی در سطح سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اشتهرینان شهرستان بروجرد به دلیل ویژگی‌های عملکردی و تحت تأثیر نیروهای درونی و بیرونی محیط نظام فضایی سکونتگاهی، فرآیند صحیح و مناسب خدمات‌رسانی و توسعه روستایی و همچنین برخورداری از یک شبکه‌ی منظم و سلسله‌مراتبی سکونتگاهی را در این ناحیه با مشکل مواجه ساخته است. در این پژوهش با استفاده از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار ArcGIS تحلیل سطح‌بندی هر یک از روستاها صورت گرفته، تا بتوان در آینده با یک برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه و همچنین توزیع عادلانه خدمات با توجه به آستانه جمعیتی هر یک از روستاها در سطح ناحیه به یک شبکه‌ی منظم و سلسله‌مراتبی سکونتگاهی مناسب دست یافت.

واژه‌های کلیدی: سطح‌بندی، سکونتگاه‌های روستایی، سلسله مراتب، شهر اشتهرینان، GIS

مقدمه

وجود نابرابری‌های کمی و کیفی میان عرصه‌های شهری و روستایی و تشدید آن‌ها روندهای دگرگون ساز دهه‌های اخیر، ضرورت جستجوی راه‌های خروج از مسئله و تعدیل نابرابری‌های را به طور جدی مطرح ساخته است. تضاد میان جنبه‌های کیفی زندگی در شهرها و روستاها و جابجایی مکانی و مهاجرت گروه‌های روستایی به سوی شهرها به امید برخورداری از امکانات متنوع تر و تسهیلات مناسب‌تر زیستی، نه تنها در حوزه‌های روستایی که در حوزه‌های شهری نیز باعث مسایل و معضلاتی در ابعاد گوناگون شده است (سعیدی، ۱۳۸۸).

ثمربخشی هرگونه راهبرد توسعه روستایی و از میان برداشتن یا تعدیل فاصله موجود میان عرصه‌های شهری و روستایی، منوط به سطح‌بندی روستاها بر اساس قابلیت‌ها و امکانات مکانی - فضایی و نیازهای آن‌ها در قالب یک نظام سکونتگاهی یکپارچه و همسو است (سعیدی، ۱۳۸۸). رویکردهای مبتنی بر قطب‌های رشد و گرایش به صنعت‌گرایی و توجه به مراکز شهری، موجب شده است تا نوعی «شهرگرایی روستایی» در عرصه‌های روستایی کشور بروز یابد. همراه با تمرکز اعتبارات هر چند محدود روستایی در این‌گونه مراکز، به رشد نامتعادل این‌گونه «روستا - شهرها» یا «شهرکها» انجامیده و به بی‌نظمی هر چه بیشتر شبکه سلسله مراتبی سکونتگاه‌های روستایی کشور یاری رسانده است (سعیدی، ۱۳۸۸). دسترسی به تأسیسات زیربنایی، تسهیلات و امکانات و خدمات گوناگون زمینه‌ساز امکان فعالیت و استقرار پایدار در عرصه‌های روستایی است. در ارتباط با خدمات می‌توان سلسله مراتب مشخصی را قائل شد که گویای آستانه‌های جمعیتی متفاوتی برای هر یک از آن‌ها

باشد. در این راستا هر چه از پایین‌ترین سطح خدمات به بالا حرکت کنیم، بر میزان آستانه جمعیتی و اندازه تخصصی آن نوع خدمت افزوده می‌شود تا اینکه نهایتاً به خدمات تخصصی تر با آستانه‌های بالاتر در شبکه شهری خواهیم رسید (سعیدی، ۱۳۸۸). عدم دسترسی و توزیع نامناسب خدمات، تسهیلات و تأسیسات زیربنایی در سطح سکونتگاه‌های روستایی ناحیه اشترینان شهرستان بروجرد به دلیل ویژگی‌های عملکردی و تحت تأثیر نیروهای درونی و بیرونی محیط نظام فضایی سکونتگاهی، فرآیند صحیح و مناسب خدمات‌رسانی و توسعه روستایی و همچنین برخورداری از یک شبکه‌ی منظم و سلسله مراتبی سکونتگاهی را در این ناحیه با مشکل مواجه ساخته است. در این پژوهش با استفاده از استدلال قیاسی و روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Arc GIS تحلیل سطح‌بندی هر یک از روستاها صورت گرفته تا بتوان در آینده با یک برنامه‌ریزی منسجم و یکپارچه و همچنین توزیع عادلانه خدمات با توجه به آستانه جمعیتی هر یک از روستاها در سطح ناحیه به یک شبکه منظم و سلسله مراتبی مناسب دست یافت.

مبانی نظری و رویکردها

نظریه مکان مرکزی: نظریه مکان مرکزی به عنوان یکی از موثرترین تئوری‌های جغرافیای نظری و تحلیل‌های اقتصاد فضا مطرح گردیده است. مفاهیم و اساس روش‌شناسی این تئوری در نیمه اول قرن بیستم به وسیله دانشمند آلمانی به نام والتر کریستالر ارائه گردید که بعدها مورد استفاده دانشمندان بسیاری قرار گرفت. اولین تئوری مکان مرکزی به وسیله کریستالر که یک جغرافیدان بود در سال ۱۹۳۳، در مورد نواحی جنوب آلمان عنوان شد. این نظریه تا دهه ۱۹۵۰ مورد توجه قرار نگرفت تا اینکه در سال ۱۹۶۶ به زبان

درعین حال در پی این نظر این پرسش بسیار اساسی را مطرح می‌سازد که «چگونه می‌توان به تبیین همه‌جانبه وسعت، تعداد و پراکنش فضایی سکونتگاه‌ها پرداخت و چگونه می‌توان قانونمندی‌های مربوط به آن را دریافت» (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸). وی در تئوری خویش معتقد است که مایه‌ی حیات مراکز شهری را نواحی روستایی و حوزهی کشش آن‌ها تأمین می‌کند؛ به عبارت دیگر به وجود آمدن و ادامه‌ی حیات مراکز شهری در چگونگی عرضه‌ی خدمات اصلی برای رفع نیازهای نواحی روستایی اطراف آن‌ها خلاصه می‌شود. یکی از فرضیه‌های تئوری کریستالر در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای این است که مراکز جمعیتی (روستایی) واقع در حوزهی یک منطقه دارای عملکرد و رابطه منظم و متشکل با یکدیگر می‌باشند و کلیه‌ی احتیاجات مردم یک منطقه نمی‌تواند در همه جا پراکنده و یا در یک نقطه متمرکز باشد در حقیقت بعضی از احتیاجات در بعضی نقاط و برخی دیگر در سایر نقاط با نظم و تسلسل خاصی پراکنده‌اند. بر این اساس هر آبادی یک حیطة و محدوده‌ای را زیر نفوذ خود دارد که به آن سرویس رسانی می‌نماید (آسایش، ۱۳۷۴). کریستالر معتقد بود، کارآمدترین شکل نظری حوزہ‌های بازاری، شش ضلعی است؛ زیرا در این قالب، شکل‌گیری و استقرار حداکثر تعداد حوزہ‌ی بازاری، همراه حداقل هزینه‌های حرکت (جابه‌جایی) امکان می‌یابد. البته آنچه که در این میان اهمیت ویژه دارد، دو عنصر اصلی یعنی آستانه و حیطة کالا و خدمات است. آشکار است که حدود این دو عنصر برای کالاها و خدمات گوناگون متفاوت است، برخی کالاها و خدمات دارای مقدار آستانه ناچیزی هستند و بر این اساس، حیطة محدودتری دارند که آنها را می‌توان کالا و یا خدمات رتبه پایین نامید و در مقابل

انگلیسی ترجمه و منتشر گردید و از آن زمان به بعد، اساس مطالعات شهری و ناحیه‌ای قرار گرفت و شهرت جهانی یافت. والتر کریستالر در طرح نظریه مکان مرکزی، بیشتر از نظریات علمی فون تونن (کاربری‌های زمین‌های کشاورزی)، آلفرد وبر (مکان‌گزینی صنعتی، ۱۹۰۹) و انگلندر (کرایه حمل‌ونقل ۱۹۲۴) بهره گرفته است. وی در سال ۱۹۴۰، به همراهی آگوست لوش، سازمان فضایی اقتصادی را تهیه کرد. هدف اصلی نظریه مکان مرکزی، شرح تبیین سازمان فضایی سکونتگاه‌ها و حوزہ نفوذ آن‌هاست. کریستالر معتقد بود مفهوم مرکزیت «نه تنها حوزہ‌های کوچک شهری را صرفاً مرکز حوزہ‌ی پیرامونی خود به شمار می‌رود را در بر می‌گیرد، بلکه شهرهای بزرگ‌تر را نیز شامل می‌شود و این امر نه تنها به حوزہ‌ی پیرامونی بلافصل آن‌ها مربوط می‌شود، بلکه در واقع شبکه‌ای متشکل از چندین حوزہ کوچک‌تر را نیز شامل می‌شود. هرکدام از این حوزہ‌ها مرکز نزدیک‌ترین به خود را تحت پوشش دارد، اما در مجموع دارای کانون مرکزی بزرگ‌تری است که نیازهای روستاها و شهرهای کوچک‌تر را برآورده سازد؛ نیازهای که شهرهای کوچک‌تر قادر به بر آوردن آن‌ها نیستند.» بدین سان او اضافه می‌کند که «ویژگی یا کارکرد شهر این است که کانون مرکزی یک حوزہ‌ی پیرامونی باشد» براین اساس، کریستالر سکونتگاه‌های روستایی را که برای حوزہ‌ی پیرامونی خود مرکزیت دارند، سکونتگاه مرکزی می‌نامد. (سعیدی، ۱۳۸۴). کریستالر کار خود را با این سؤال اساسی آغاز می‌کند که «آیا تعداد، وسعت و پراکنش فضایی سکونتگاه‌ها از قانونمندی خاصی تبعیت می‌کند یا نه؟» کریستالر اظهار می‌کند که «پراکنش سکونتگاه البته از اصول قانون‌مندان‌های تبعیت می‌کند که ما هنوز این اصل را شناسایی نکرده‌ایم.» او

مدل شبکه‌ی منطقه‌ای: مایک داگلاس با تاسی از اندیشه‌های جان فریدمن در ارتباط با توسعه اگروپلین « با جهت‌گیریهای جدید در زمینه محیط زیست، عدم تمرکز، دموکراتیک و جهانی شدن» عزیز پور (۱۳۸۷) به ارائه مدلی می‌پردازد که به لحاظ بنیان‌های فکری و مبانی نظری مستحکم می‌باشد و تحت عنوان «تئوری» خوانده می‌شود. البته مدلها نوعی پردازش ذهنی می‌باشند و گاه مرز مدل و تئوری بسیار به هم نزدیک می‌باشد. این مدل بر اساس نظام سلسله‌مراتبی سکونتگاه‌ها در ناحیه تدوین گردیده است؛ زیرا چه در سطح ناحیه‌ای و فرا ناحیه‌ای، سکونتگاه‌ها با یکدیگر ارتباط متقابل دارند. این ارتباط به صورت سلسله‌مراتبی بر اساس تنوع کارکردی شهرها و دامنه نیاز سکونتگاه‌های روستایی است (سلطانی مقدس، ۱۳۸۶). هدف این نظریه با توجه به عدم توفیق مدلها و نظریه‌های سیاست‌گذاری، دستیابی به توسعه ناحیه‌ای - روستایی است، به صورتی که قالب نوینی از توسعه فضای روستایی ارائه می‌کند که در سیاست‌گذاری باید مد نظر قرار گیرد (سلطانی مقدس، ۱۳۸۶). در مدل شبکه منطقه‌ای تفکیک روستایی و شهری که سال‌ها در توسعه و برنامه‌ریزی مطرح بوده است، کنار گذاشته شده است (تقی زاده، ۱۳۸۴) و پیوندهای روستایی - شهری و وابستگی‌های متقابل مابین آنها مورد تاکید می‌باشد. پژوهش در پنج نوع از جریان‌های شهر و روستا - مردم، تولید، کالا، سرمایه و اطلاعات - جهت ارائه اطلاعات پایه ضروری است تا سیاست‌ها با رابطه متقابل بیشتر بین توسعه شهری و روستایی تنظیم گردد (داگلاس، ۱۹۹۸). پیوند روستایی - شهری بخشی از واقعیت محلی برای اعضای خانواده است که وظایف متنوعی را مانند تولید درآمد با مزرعه و یا بدون مزرعه، بقای فضای زندگی در روستا و رفت و آمد جهت خرید

برخی از کالاها و خدمات نیازمند سطح بالاتری از تقاضا و بالطبع حیطه‌ی وسیع‌تری هستند که به آنها کالاها و خدمات رتبه بالا گفته می‌شود. به عنوان نمونه نان یک کالا رتبه پایین و خدمات یک جراح متخصص دارای رتبه‌ی بالایی است (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸).

به واسطه حدود و محدودیت‌های آستانه آشکار است که امکان عرضه تمام کالاها و خدمات در همه مراکز وجود ندارد. تعداد نقاط تولید یا عرضه خدمات بارتبه کالا یا خدمات نسبت معکوس دارد. کالاها و خدماتی که دارای کمترین رتبه هستند، در مکان‌های بیشتری یافت می‌شوند و عرضه می‌شوند اما کالا و خدماتی که بالاترین رتبه را دارند تنها در نقاط معدودی در دسترس هستند. کریستالر معتقد بود، استقرار فضایی مکانهای بازاری و نقاط سکونتگاهها به شکل سلسله‌مراتب منظمی تحقق می‌پذیرد (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸). بررسی اجمالی تئوری مکان مرکزی را می‌توان به اختصار چنین مطرح ساخت: سکونتگاههای انسانی اعم از شهر و روستا، بر اساس نظم مکانی - فضایی آشکار یا پنهان، استقرار و سازمان یافته‌اند، این نظم منظمی سلسله‌مراتبی است که بر مبنای آن، هر سطح با ویژگی‌های اساسی زیر همراه است:

- ساز و کار ویژه عملکردی، با توجه به نسبت برخورداری از جمعیت، فعالیت و امکانات و دامنه روابط بیرونی

- ساز و کار عملکردی ویژه در هر سطح

- تاثیر ویژه عامل فاصله/ مسافت بر هم‌نوایی استقرار مراکز هم سطح در سلسله‌مراتب

- حوزه‌بندی مبتنی بر وسعت - فعالیت سکونتگاهها، بر اساس استقرار منظم فضایی نسبت به مراکز بازاری محلی، ناحیه‌ای و ملی.

عرصه‌های روستایی در چارچوب این مدل است (سعیدی، ۱۳۸۴). بر این اساس این نظریه هر نظام جغرافیایی شامل دو زیر نظام فضایی است که یکی مرکز یا قلب تپنده پیشتاز و پویای نظام و دیگری پیرامون است که در حال وابستگی و سلطه پذیری نسبت به مرکز قرار دارد. رابطه بین مرکز و پیرامون در نظریه مرکز - پیرامون اساسا استعماری است و در این ارتباط، قطبی شدن نظام جغرافیایی و تمرکز مواد تولیدی و رشد در مرکز این نظام معمولا با جابه جایی عوامل اصلی تولید یعنی سرمایه و مواد خام از پیرامون به مرکز همراه است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶).

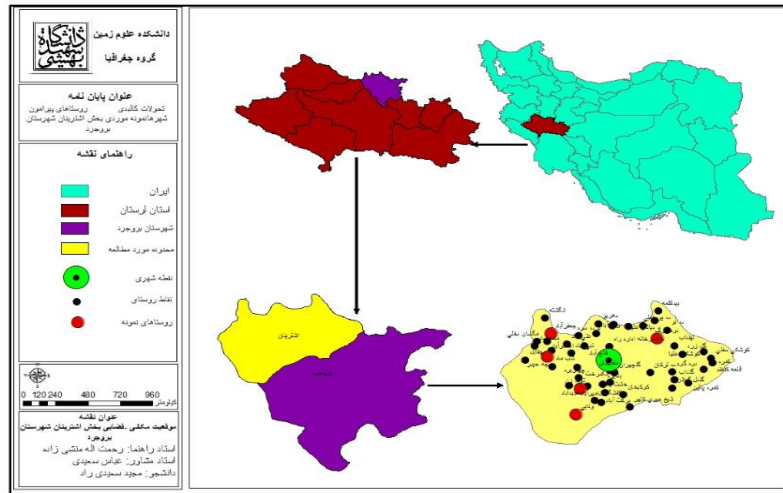
مواد و روش ها

موقعیت منطقه: شهرستان بروجرد در غرب ایران و در منطقه کوهستانی رشته کوه‌های زاگرس در ۳۳ درجه و ۳۶ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۲۷ دقیقه تا ۴۹ درجه و ۲۷ دقیقه طول شرقی قرار دارد. این شهرستان در شمال شرقی استان لرستان واقع شده است. بخش اشترینان در شمال شهرستان بروجرد و استان لرستان واقع و بعنوان دروازه شمالی استان لرستان محسوب می‌شود. در موقعیت ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی از خط استوا و ۳۴ درجه و ۱ دقیقه عرض شمالی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. بخش اشترینان که یکی از ۲ بخش شهرستان بروجرد می‌باشد (بخش مرکزی و اشترینان) از شمال و شمال شرقی با شهرستان ملایر، از شمال و شمال غربی با شهرستان نهاوند، از غرب با شهرستان الشتر، از جنوب شرقی به شهرستان خرم آباد از جنوب و جنوب شرقی با شهر بروجرد همسایه می‌باشد. اشترینان از جنوب غربی به کوه گرین و از شرق به کوه یزدگرد متصل می‌شود. بر اساس تقسیمات کشوری، این

به شهرک‌های محلی و حتی راه دور، بازاریابی، کار و خدمات تخصصی انجام می‌دهد.

مدل مرکز - پیرامون: این مدل بر اساس نظریات پربیش (۱۹۵۹) درباره‌ی توسعه نیافتگی کشورهای جهان سوم استوار است، مطابق این مدل، دو جز اصلی نظام سکونتگاهی عبارت است از مرکز (به عنوان کانون قدرت و سلطه) و پیرامون (جز وابسته به کانون مرکزی). مبادله‌ی نابرابر کالای تولیدی، تمرکز قدرت اقتصادی، پیشرفت و رشد اقتصادی و فعالیت تولیدی در مرکز و تسری نوآوری‌های تولیدی از مرکز موجب حفظ جریان ارزش افزوده از مرکز به پیرامون می‌گردد. به طور کلی و در مقیاس جهانی، در این مدل کشورهای صنعتی به عنوان مرکز و کشورهای غیرصنعتی به عنوان حاشیه یا پیرامون مطرح می‌شوند و مکانیسم‌های حاکم بر نوع روابط موجود میان این دو دسته کشورها به عنوان ریشه اصلی توسعه نیافتگی مورد بررسی قرار می‌گیرد (سعیدی، ۱۳۸۴). مدل مرکز پیرامون به عنوان مدلی برای بررسی نحوه سازمان پذیری فضایی فعالیت‌های انسانی مبتنی بر توزیع نامتعادل و نابرابر قدرت اقتصادی و اجتماعی در مقیاس‌های دیگر (ملی، ناحیه‌ای و منطقه‌ای) نیز قابل بررسی است. در همین رابطه و در تبیین روابط شهر و روستا، شهرهای بزرگ و مراکز تجمع فعالیت‌های اقتصادی (عمدتا صنعتی و تجاری) به عنوان مرکز و حوزه روستایی پیرامونی به عنوان حاشیه مطرح می‌شوند. این روابط نابرابر در بسیاری موارد، با اتخاذ رهنمودهای خاص اقتصادی- تجاری که به نفع مرکز تمام می‌شود، گسترش یافته، نهایتا به مهاجرت و جاری شدن هرچه بیشتر سرمایه از حوزه‌های پیرامونی به مرکز منجر می‌شود. در مطالعات جغرافیای امروزی، گاهی از اصطلاح «فضای حاشیه‌ای» استفاده می‌شود که منظور

شهرستان دارای دو منطقه شهری بروجرد و اشترینان، دو بخش اشترینان و مرکزی و ۷ دهستان و ۱۹۷ آبادی می‌باشد (فرهنگ آبادی های کشور شهرستان بروجرد، ۱۳۷۵) (شکل ۱).

شکل ۱: موقعیت محدوده مورد مطالعه

جامعه آماری پژوهش شامل ۴۱ روستا با ۷۷۴۰ خانوار در بخش اشترینان شهرستان بروجرد می‌باشد. در این پژوهش تمامی سکونتگاه‌های روستایی بخش اشترینان به غیر از روستاهای خالی از سکنه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند.

نتایج و بحث

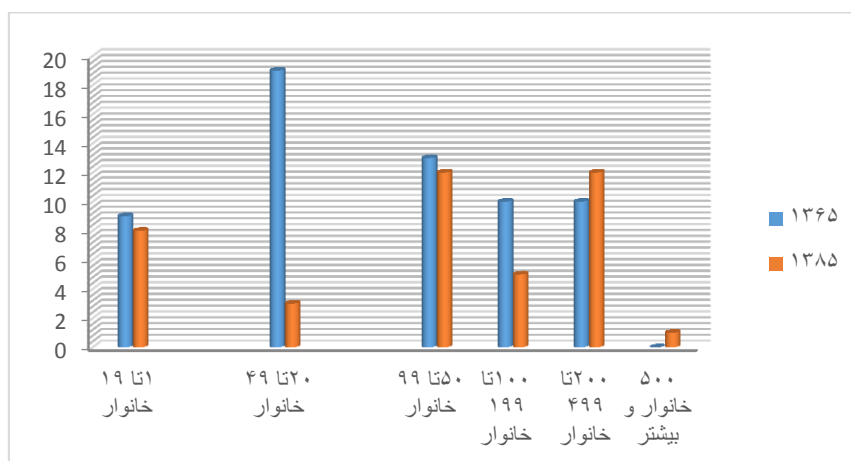
تعداد، وسعت و پراکنش فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اشترینان رده بندی جمعیتی آبادی های بخش اشترینان همان طور که از جدول ۱ قابل مشاهده است در سال ۱۳۸۵ بیشتر خانوار های آبادی‌های این بخش در رده های جمعیتی ۵۰ تا ۹۹ خانوار (۲۹ درصد) و ۲۰۰ تا ۴۹۹ خانوار (۲۹ درصد) جای گرفته‌اند (شکل ۲).

پژوهش حاضر بر اساس هدف تحقیق از نوع کاربردی می‌باشد. همچنین این پژوهش بر اساس ماهیت و روش و مولفه‌های مورد بررسی از نوع توصیفی-تحلیلی (تحقیق توصیف موردی) می‌باشد که در آن برای گردآوری اطلاعات از دو روش مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده می‌شود. در این تحقیق برای گردآوری اطلاعات از روشها و ابزار زیر استفاده شده است:

- ۱- مطالعات کتابخانه‌ای (مطالعه کتابها، اسناد، گزارش‌ها، مقالات، آمارنامه‌ها، نقشه‌ها،...)
- ۲- روش میدانی و پیمایشی نظیر (پرسش نامه، مصاحبه و مشاهده، گرفتن عکس،...)
- ۳- استفاده از نرم افزار Arc GIS9.3 جهت ترسیم نقشه های مورد نیاز

جدول ۱: رده بندی جمعیتی آبادی های بخش اشترینان طی سالهای ۶۵-۸۵

۸۵		۶۵		رده جمعیتی (خانوار)
درصد از کل	تعداد	درصد از کل	تعداد	
۱۹،۵	۸	۱۴،۲	۹	۱ تا ۱۹
۷،۳	۳	۳۰،۱	۱۹	۲۰ تا ۴۹
۲۹،۲	۱۲	۲۰،۶	۱۳	۵۰ تا ۹۹
۱۲،۱	۵	۱۵،۸	۱۰	۱۰۰ تا ۱۹۹
۲۹،۲	۱۲	۱۹	۱۲	۲۰۰ تا ۴۹۹
۲،۴	۱	۰	۰	بیش از ۵۰۰
۱۰۰	۴۱	۱۰۰	۶۳	جمع

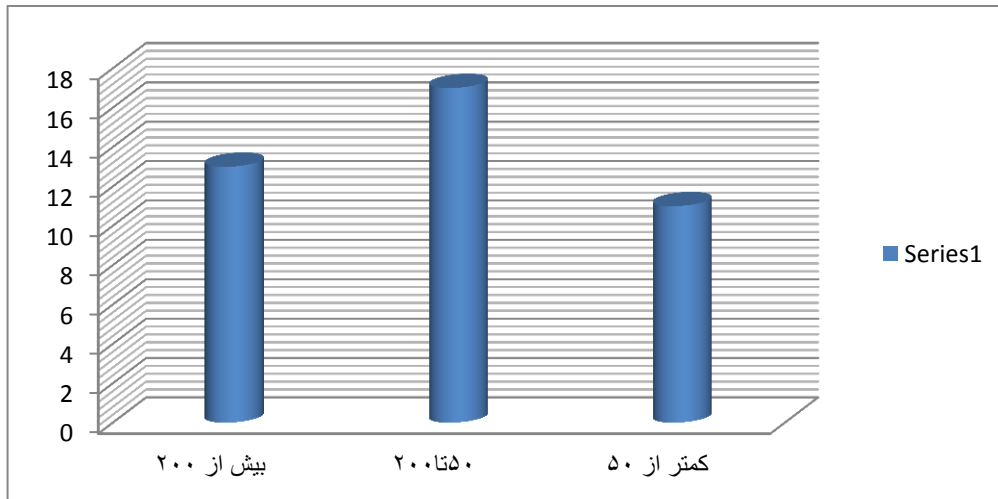
شکل ۲: رده بندی جمعیتی آبادی های بخش اشترینان طی سالهای ۶۵-۸۵

میانی قرار گرفته‌اند (شکل ۳). این ارقام متفاوت نشان می‌دهد که سهم آبادی‌های کوچک و بسیار کوچک نه تنها با پراکندگی منابع در ارتباط است، بلکه با درجه توسعه یافتگی ناحیه ای نیز نسبت معکوس دارد، یعنی هر قدر دسترسی به مراکز شهری و رشد و توسعه ناحیه‌ای بیشتر باشد، از تعداد آبادی‌های کوچک و بسیار کوچک کاسته می‌شود. (سعیدی، ۱۳۸۸).

رده بندی آبادی های بخش اشترینان براساس دامنه جمعیت: قاعدتا اگر آبادی‌ها را بر اساس وسعت جمعیت به روستای بزرگ (با بیش از ۲۰۰ خانوار)، روستای میانی (۵۰ تا ۲۰۰ خانوار) و روستاهای کوچک (با کمتر از ۵۰ خانوار) تقسیم نماییم، در سطح منطقه با تفاوتی از لحاظ سهم هر یک از این گروهها روبرو خواهیم بود. همان طور که در جدول ۲ قابل مشاهده است ۴۱ درصد روستاهای بخش اشترینان در گروه روستاهای

جدول ۲: رتبه بندی‌آبادی های بخش اشتهرینان بر حسب دامنه جمعیت

وسعت	تعداد	درصد
روستاهای بزرگ	۱۳	۳۱.۷
روستاهای میانی	۱۷	۴۱.۴
روستاهای کوچک	۱۱	۲۶.۸
جمع	۴۱	۱۰۰

شکل ۳: رتبه بندی آبادی های بخش اشتهرینان بر حسب وسعت

الگو (۷۸ نوع خدمات) (سعیدی، ۱۳۸۸) با جدول خدمات موجود (۳۳ نوع خدمات) در بخش اشتهرینان، نه تنها حاکی از ضعف واحدهای سکونتگاهی در خدمات رسانی است، بلکه نشان‌دهنده ضعف عمومی خدمات رسانی در سطح منطقه نیز می‌باشد (جدول ۴). این امر در مقایسه تعداد و انواع خدمات موجود با الگوی مبنا آشکارتر خواهد شد. پس از تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته نتایج در جدول ۵ سطح بندی روستاهای مورد مطالعه به صورت درصد خدمات موجود نسبت به ناحیه مورد بررسی و همچنین نسبت به الگوی پیشنهادی کتاب «سطح بندی روستاهای کشور» به تفکیک هریک از روستاها ذکر می‌گردد. همچنین در جدول ۶ رده بندی خدماتی بخش اشتهرینان نشان داده شده است. در

تجزیه و تحلیل سلسله مراتب و سطح بندی سکونتگاهی - خدماتی روستاهای پیرامون شهر اشتهرینان خدمات روستایی موجود در روستاهای بخش اشتهرینان به سه سطح نقطه‌ای، حوزه‌ای درجه دو و حوزه‌ای درجه اول طبقه بندی گردیده‌اند. در جدول ۳ سطوح و نوع خدمات موجود در سکونتگاه‌های بخش اشتهرینان نشان داده شده است. در سطح بندی خدمات محدودده مورد بررسی، الگوی ارائه شده در کتاب «سطح بندی روستاهای کشور» به عنوان مبنا برای سطح بندی خدمات سکونتگاه‌های روستایی استفاده شده است. براساس این الگو سکونتگاه‌های روستایی به ۵ سطح بر اساس برخورداری از سطوح مختلف خدمات نقطه‌ای و حوزه‌ای و درجه اهمیتشان تقسیم می‌شوند. (سعیدی، ۱۳۸۸). مقایسه جدول

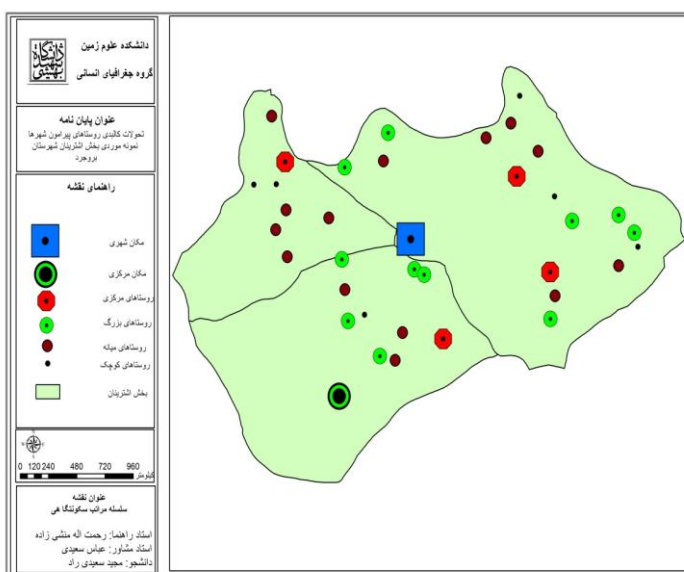
پایان نیز با تبیین خدمات موجود در هر روستا و با بهره‌گیری از نرم افزار ArcGIS نقشه سلسله مراتب فضایی و سکونتگاهی بخش اشترینان به عنوان خروجی پژوهش ترسیم شده است (شکل ۴).

جدول ۳: سطوح و نوع خدمات روستایی موجود در سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر اشترینان

نوع خدمات	سطوح خدمات
دبیرستان، دندانپزشک، بانک، پزشک، تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی، داروخانه، دسترسی عمومی به اینترنت، دفتر پست، پیش دانشگاهی	سطح ۱ (حوزه ای درجه یک)
راهنمایی، کتابخانه، مکان ورزشی، مرکز بهداشتی درمانی، مامای روستایی، خانه بهداشت، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی، فروشگاه تعاونی، گاز، نانوايي، سیستم تصفيه، بهداشتی، بهروز، دفتر مخابرات، امامزاده	سطح ۲ (حوزه ای درجه دو)
دبستان، مسجد، شورای اسلامی، برق، آب، حمام، بقالی، صندوق پست، گوشت فروشی	سطح ۳ (نقطه ای)

جدول ۴: تعداد خدمات مختلف (نقطه‌ای، حوزه‌ای) موجود در منطقه نسبت به الگو

محروریت خدماتی	الگوی مطلوب خدماتی کشور	خدمات موجود در ناحیه	سطوح خدمات
۶ نوع خدمات	۱۵	۹	خدمات نقطه ای (سطح ۳)
۸ نوع خدمات	۲۳	۱۵	خدمات حوزه ای درجه ۲ (سطح ۲)
۳۱ نوع خدمات	۴۰	۹	خدمات حوزه ای درجه ۱ (سطح ۱)
۴۵	۷۸	۳۳	مجموع

شکل ۴: سلسله مراتب سکونتگاهی بخش اشترینان شهرستان بروجرد

جدول ۵: سطح بندی روستاهای بخش اشتهرترینان

سطوح روستایی	نام روستا	درصد خدمات به کل خدمات ناحیه	درصد خدمات به خدمات الگو	سطوح روستایی	نام روستا	درصد خدمات به کل خدمات ناحیه	درصد خدمات به خدمات الگو
مکان مرکزی	ونایی	۸۴.۸	۳۵.۸	روستای مرکزی	شهرکبروچردی	۷۸.۷	۳۳
	لیقناب	۱۸.۱	۷.۶		جعفر آباد	۷۸.۸	۳۳
روستای بزرگ	توده زن	۵۴.۴	۲۳	ده ترکان	۶۳.۶	۲۵.۶	
	قاید طاهر	۵۱.۱	۲۱.۷	کرکیخان	۶۰	۲۶.۹	
	گندل گیلان	۵۱.۱	۲۱.۷	کفشگران	۵۷.۷	۲۴.۳	
	کوشکی سفلی	۴۸.۸	۲۰.۵	توده زن	۵۴.۴	۲۳	
	ملمیجان	۴۸.۸	۲۰.۵	قاید طاهر	۵۱.۱	۲۱.۷	
روستاهای میانی	گل زرد	۴۸.۸	۲۰.۵	گندل گیلان	۵۱.۱	۲۱.۷	
	گلچهران	۴۵.۴	۱۹.۲	کوشکی سفلی	۴۸.۸	۲۰.۵	
	کوشکی علیا	۴۵.۴	۱۹.۲	ملمیجان	۴۸.۸	۲۰.۵	
	بندیزه	۴۵.۴	۱۹.۲	گل زرد	۴۸.۸	۲۰.۵	
	دهریز	۴۵.۴	۱۹.۲	گلچهران	۴۵.۴	۱۹.۲	
	برده سره	۴۲.۴	۱۷.۹	کوشکی علیا	۴۵.۴	۱۹.۲	
	برکت آباد	۳۹.۳	۱۶.۶	بندیزه	۴۵.۴	۱۹.۲	
	چوجه حیدر	۳۹.۳	۱۶.۶	دهریز	۴۵.۴	۱۹.۲	
	دره گوم	۳۹.۳	۱۶.۶	برده سره	۴۲.۴	۱۷.۹	
	چهار بره	۳۶.۳	۱۵.۳	برکت آباد	۳۹.۳	۱۶.۶	
	بیاتان	۳۰.۳	۱۲.۸	چوجه حیدر	۳۹.۳	۱۶.۶	
	انگشته	۳۰.۳	۱۲.۸	دره گوم	۳۹.۳	۱۶.۶	
	خشتیانک	۲۷.۲	۱۱.۵	چهار بره	۳۶.۳	۱۵.۳	
	رضا آباد	۲۷.۲	۱۱.۵	بیاتان	۳۰.۳	۱۲.۸	
	شب ماه	۲۴.۲	۱۰.۲	انگشته	۳۰.۳	۱۲.۸	
نئی آباد	۲۴.۲	۱۰.۲	خشتیانک	۲۷.۲	۱۱.۵		
ده یوسفعلی	۲۱.۱	۸.۹	رضا آباد	۲۷.۲	۱۱.۵		
کمره بالا	۲۱.۱	۸.۹	شب ماه	۲۴.۲	۱۰.۲		
ده نو	۲۱.۱	۸.۹	نئی آباد	۲۴.۲	۱۰.۲		
گنداب	۲۱.۱	۸.۹	ده یوسفعلی	۲۱.۱	۸.۹		
مگسان علیا	۲۱.۱	۸.۹	کمره بالا	۲۱.۱	۸.۹		
			ده نو	۲۱.۱	۸.۹		
			گنداب	۲۱.۱	۸.۹		
			مگسان علیا	۲۱.۱	۸.۹		

جدول ۶: رده بندی خدماتی سکونتگاه های روستایی پیرامون شهر اشترینان

جمعیت به نفر		آبادی		رده خدماتی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۱۵.۴	۴۶۴۹	۲.۶	۱	۱
۲۲.۸	۶۸۶۸	۱۰.۵	۴	۲
۳۸.۱	۱۱۴۶۶	۳۱.۵	۱۲	۳
۲۱.۵	۶۴۷۱	۳۹.۴	۱۵	۴
۱.۹	۵۷۴	۱۵.۷	۶	۵
۱۰۰	۳۰۰۲۸	۱۰۰	۳۸	مجموع

نتیجه گیری

با توجه به توزیع و پراکنش سطوح خدماتی با رده‌های جمعیتی سکونتگاهها، تعداد و نوع واحد-های خدماتی (اعم از نقطه‌ای و حوزه‌ای) از ۳۳ واحد بخش اشترینان شهرستان بروجرد تا ۷۸ واحد الگوی مطلوب خدمات روستایی کشوری در کتاب سطح بندی روستاهای کشور فاصله و نابرابری آشکاری در نارسایی و ضعف سازمان فضایی و خدماتی منطقه مشاهده می‌شود، بنابراین چهره محرومیت خدماتی موجود بسیار پایین بوده و در صورتی که با سطوح بالاتر مانند، شهرستان، استان و کشور سنجیده شود شاید درجه محرومیت خدماتی بیشتر از این نیز می‌باشد. با وجود تعداد مراکز خدمات روستایی بخصوص خدمات حوزه‌ای درجه اول و دوم و مطابقت با الگوی تئوریک نقصان و کمبود مکانهای مرکزی روستایی، روستاهای مرکزی، روستاهای بزرگ و میانه قابل تامل است. سازمان فضایی موجود در الگوی سلسله مراتب سکونتگاهی بخش اشترینان شهرستان بروجرد و عملکردهای خدماتی الگو مذکور، جایگاه قابل ملاحظه‌ای در برآورده ساختن نیاز های خدمات رسانی روستاهای پیرامون ندارد و بیشتر مراجعات به شهر بروجرد و اشترینان به عنوان کانون‌های شهری این منطقه می‌باشد.

پیشنهادها و راهکارها

با توجه به نتایج استخراج شده از جداول بالا و مطالعات میدانی برای بهبود وضعیت توزیع تسهیلات و خدمات رسانی ناحیه اشترینان و کمک به بهبود روابط شهر و روستا و ایجاد پیوندهای مناسب شهری-روستایی پیشنهادها و راهکارهای علمی و اجرایی زیر در نظر گرفته شده است. امید است که این پیشنهادات مورد توجه سازمانهای متولی توسعه شهری و روستایی شهرستان بروجرد واقع گردد و اقدامات مناسبی و شایسته‌ای در این ناحیه بدون عدم هماهنگی و موازی کاری صورت گیرد.

- جلوگیری از تغییرات مداوم تقسیمات اداری - سیاسی در سطح شهرستان بروجرد
- تجهیز سلسله سکونتگاهی و توزیع عادلانه امکانات در بین سکونتگاه‌های روستایی ناحیه اشترینان با نگاه منطقه‌ای و غیربخشی
- هماهنگی نهادها و دستگاه‌های اجرایی متولی امر توسعه روستایی-شهری و مشخص شدن حدود حوزه
- مدیریتی و اجرایی آن‌ها در سطح منطقه
- انتظام و قانونمند کردن کاربری اراضی در سطح ناحیه
- جلوگیری از گسترش افقی و بی‌برنامه شهرهای بروجرد و اشترینان به خصوص «بروجرد»

- توسعه شبکه حمل و نقل، تکمیل و به اتمام رساندن پروژه محور مواصلاتی بروجرد-آشترینان توسعه زیرساخت‌های ارتباطی (شامل خطوط تلفن، اینترنت و...)
- تجهیز بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری در جهت حمایت از اقتصاد محلی
- بهبود سرمایه اجتماعی

-انتظام و قانونمند کردن ساخت و سازهای مختلف در این بخش از شهرستان
-اجرای مناسب و اصولی طرح هدفمند کردن یارانه‌ها
-شناسایی و حفاظت از بافت‌های با ارزش روستایی منطقه
-ارتقاء کیفیت شبکه ارتباطی و معابر

منابع

کارشناسی ارشد دانشکده علوم زمین دانشگاه شهید بهشتی.
-حسینی حاصل، ص.، ۱۳۸۹. بررسی تطبیقی روند تحولات کالبدی -فضایی سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلان‌شهر تهران (پس از انقلاب اسلامی) با تاکید بر مجموعه‌های روستایی کهریزک و رودبار قصران، رساله دکتری دانشگاه شهید بهشتی.
-فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور، ۱۳۷۵. شهرستان بروجرد، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۸۰۰ ص.
-مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۶۵. شهرستان بروجرد، بخش آشترینان.
-مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۷۵. شهرستان بروجرد، بخش آشترینان.
-مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵. شهرستان بروجرد، بخش آشترینان.

-آسایش، ح.، ۱۳۷۵. اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات پیام نور، ۱۸۷ ص.
-بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶. راهنمای مطالعات حوزه نفوذ نقاط روستایی، نشر شریف، ۱۵۲ ص.
-دانشنامه مدیریت شهری و روستایی، ۱۳۸۹. سرپرست علمی عباس سعیدی، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۹۱۳ ص.
-سعیدی، ع. و حسینی حاصل، ص.، ۱۳۸۸. شالوده مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید، انتشارات جعفری، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۳۱۹ ص.
-سعیدی، ع.، ۱۳۸۸. سطح‌بندی روستاهای کشور، انتشارات جعفری، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۲۰۰ ص.
-سعیدی، ع.، ۱۳۸۴. مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، ۱۶۶ ص.
-سعیدی راد، م.، ۱۳۹۲. تحولات کالبدی روستاهای پیرامون شهرها (نمونه موردی بخش آشترینان شهرستان بروجرد)، پایان نامه

-Douglass, M., 1998. A regional network strategy or reciprocal Rural-urban Linkages, An Agenda for Policy

Research with Reference to Indonesia, Third World Planning Review, v. 20(1), p. 1-33